OILA MUSTAHKAMLIGIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIY OMILLARNI TADQIQ ETISHNING EMPIRIK NATIJALARI

Mamatova N

Annotatsiya.. Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda nikoh-oila munosabatlarini tadqiq qilayotgan olimlar oilaviy qadriyatlar inqirozga yuz tutayotganligi haqida aytadilar. Bu tadqiqot predmeti oila va nikoh munosabatlarini zamonaviy ijtimoiy-psixologik tarzda tadqiq qilishning asosiy yo'nalishlari va natijalarini ko'rsatadi.

Эмпирические результаты исследования социальных факторов, влияющих на прочность семьи

Аннотация: На актуальность предпринятого исследования указывает тот факт, что абсолютно все современные исследователи в области семьи и брачно-семейных отношений единогласно заявляют о кризисе семейных ценностей и института брака в целом. Предметом данного исследования явились современные социально-психологические исследования семьи и брачных отношений. Целью исследования было выявить основные направления, в которых проводятся исследования, а значит, являющиеся наиболее актуальными и требующими внимания психологов.

Empirical results of research on social factors affecting family stability

Abstract: The relevance of the undertaken research is indicated by the fact that absolutely all modern researchers in the field of family and marital and family relations unanimously declare the crisis of family values and the institution of marriage in general. The subject of this study is modern socio-psychological research on family and marital relations. The purpose of the study was to identify

the main areas in which research is conducted, which means that they are the most relevant and require the attention of psychologists.

Kirish. Respublikamizda so‘nggi yillarda oila instituti bilan bog‘liq muammolar o‘ta dolzarb muammo sifatida e’tirof etilib, uning zarur huquqiy-me’yoriy asoslari yaratildi: jumladan, 2023-yil 30-aprel kuni Referendum orqali qabul qilingan yangi Konstitutsiyaning «Oila, bolalar va yoshlar»ga bag‘ishlangan bobining 76-moddasida «Davlat oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi» deb belgilanganligi hamda «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi»da «bolalar tarbiyasida oilani yakkalab qo‘ymaslik» zarurligi, bu borada ijtimoiy hamkorlikni alohida maqsad darajasida belgilanganligi, oilani har jihatdan, qo‘llab-quvvatlash, shu jumladan, unda sog‘lom muhit, farzandlar kamolotga erishishini ta’minlaydigan ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlar yaratilishi masalalari davlat va jamiyat diqqat markazida turganini ko‘rsatadi hamda ushbu muammo doirasidagi ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish uchun mustahkam asos bo‘la oladi.

Ba’zida hayotimizda ijobiy o‘zgarishlarni rejalashtirish va amalga oshirishga to‘sqinlik qiladigan tashqi sharoitlar emas, balki bizning ichki muammolarimiz – noaniqlik, tashvish, hech bo‘lmaganda biror narsani o‘zgartirishdan qo‘rqish(to‘satdan u ishlamaydimi ?), komfort zonasini tark etishni istamaslik, tashqi dunyoga xuddi harbiy harakatlar bo‘layotgandek munosabatda bo‘lishimiz bizga o‘z imkoniyatlarimizni to‘liq namoyon qilishga xalaqit beradi. Siz oldinga siljishga tayyormisiz yoki hozirgi holatingizda to‘g‘ri qaror qabul qila olishingizga ishonchingiz komil emasmi? Ushbu metod bizga oila qurgan shaxslarning hozirgi psixologik holatini baholashga yordam beradi.

Asosiy qism. Metodika mezonlari va uning psixologik imkoniyatlari

Dinamik psixiatriya konsepsiyasi doirasidagi tajovuz deganda tashqi dunyoga asosiy yo‘nalish va uning aloqa va yangilikka bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo‘lgan ochiqlik sifatida narsalar va odamlarga faol murojaat qilish tushuniladi. Bunga aloqalar o‘rnatish qobiliyati, sog‘lom qiziqish, tashqi dunyoni faol o‘rganish va maqsadlarga erishishda qat’iyatlilik kiradi.

1.Tashvish,xavotir:

Qo‘rquv,xavotir-bu psixologik xususiyat, odamning tashvish holatini boshdan kechirish tendensiyasi. Ko‘pincha tashvish uning muvaffaqiyatsizligi yoki muvaffaqiyatining ijtimoiy oqibatlarini kutish bilan bog‘liq. Qo‘rquv,xavotir stress bilan chambarchas bog‘liq. Bir tomondan tashvish-bu tashvishlanish tajribasi, unda odam o‘zini noqulay his qiladi va shuning uchun bu tuyg‘udan imkon qadar tezroq xalos bo‘lishga intiladi. Boshqa tomondan, tashvish haqiqiy va mumkin bo‘lgan “muammolar”haqida xabar beradi.

0...7 ball-tashvishli emas;

8...14 ball-o‘rtacha tashvish, maqbul daraja;

15...20 ball juda xavotirli.

2. Frustrásiya:

Frustrásiya-bu muayyan ehtiyojlarni qondirishning haqiqiy yoki sezilmaydigan imkonsizligi yoki sodda qilib aytganda, istaklarning mavjud imkoniyatlarga mos kelmasligi holatida yuzaga keladigan ruhiy holat. Bunday vaziyatni biroz travmatik deb hisoblash mumkin.

0...7 ball-o‘zini yuqori baholamaydi, muvaffaqiyatsizlikka chidamli, qiyinchiliklardan qo‘rqmaydi;

8...14 ball-o‘rtacha daraja, umidsizlik sodir bo‘ladi;

15...20 ball-siz o‘zingizni past baholaysiz, qiyinchiliklardan qochasiz, muvaffaqiyatsizliklardan qo‘rqasiz, ko‘p xafa bo‘lasiz.

3. Agressivlik:

Psixologiya nuqtai nazaridan tajovuz-bu boshqalarga ham, o‘ziga ham zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar va ishlarda ifodalanadigan shaxs sifati.

Shaxsiy tajovuz asabiylashish, dushmanlik, jismoniy shikastlanish, o‘ziga va jamiyatga zarar yetkazish bilan namoyon bo‘ladi.

Agressiv odamlar odatda juda asabiy, ta’sirchan va ko‘pincha g‘azablanadilar. Spontan vaziyatlar g‘azabning sababi bo‘lishi mumkin. Bunday holda, odam ushbu vaziyatning yuzaga kelishida haqiqatidan g‘azablanadi va bu uning maqsadiga erishishga to‘sqinlik qiladi. Vaziyat ataylab yaratilganmi yoki beparvolik tufayli paydo bo‘lganmi, u chuqur o‘rganmaydi. Bunday paytlarda odam negadir uni to‘ldirgan salbiy energiyadan xalos bo‘ladi. Bu tajovuzning mohiyati bo‘lib hisoblanadi.

0...7 ball – siz xotirjam, barqarorsiz;

8... 14 ball-o‘rtacha tajovuzkorlik darajasi;

15...20 ball-siz tajovuzkorsiz, barqaror emassiz, odamlar bilan muloqot qilish va ishlashda qiyinchiliklar mavjud.

4.Rigidlik:

Qattiqlik (lotin rigidus — qattiq, qattiq) – psixologiyada bu atama insonning tashqi tomondan ob’ektiv o‘zgarishlar bilan belgilanadigan yangi sharoitlarga moslasha olmasligini bildiradi. Qattiqlik darajasi ma’lum bir shaxsning psixologik xususiyatlariga ham, moslashishni talab qiladigan vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlariga ham bog‘liq.

Qattiqlikka duchor bo‘lgan odamlar, qoida tariqasida, o‘jarlik, haddan tashqari hissiy ta’sirchanlikni namoyon etadilar va o‘zini o‘zi boshqarishga qodir emaslar. Psixologlar qat’iylikning uch turini ajratib ko‘rsatishadi: kognitiv, motivatsion va samarali. Birinchi tur, shaxs dunyoning ilgari shakllangan rasmini dolzarb ma’lumotlarga muvofiq o‘zgartira olmasa sodir bo‘ladi. Motivatsion

qat'iylik odatiy ehtiyojlarini va ularni qondirish usullarini o'zgartirishdan bosh tortgan odamlarda uchraydi. Affektiv qat'iylik o'ta qimmatli g'oyalarni yaratish bilan tavsiflanadi.

0...7 ball-qattiqlik yo'q, oson o'tish,

8...14 ball-o'rtacha daraja;

15...20 ball - qattiqlik yorqin namoyon bo'lishi,xulq o'zgarmasligi, e'tiqodlari, qarashlari, ular boshqa-boshqa bo'lsa ham, real vaziyat hayotga mos emas. Sizga ish joyini, shaxsiy hayotingizni o'zgartirish tavsiya etilmaydi.

1-jadval.

«Nikoh-oila munosabatlari barqarorligini ta'minlashni aniqlovchi so'rovnoma» orqali olingan natijalarning dastlabki statistik tahlili (n=160)

Shkalalar nomi	**O'rtacha (M)**		**Farqlar**
	Erkak n=80	**Ayol n=80**	**t**
Oilaviy muloqot	4,3	6,9	-2,3*
Emotsional barqarorlik	6,5	4,3	-2,5*
Mas'uliyatlilik	6,9	4,1	-2,7*

«Nikoh-oila munosabatlari barqarorligini ta'minlashni aniqlovchi so'rovnoma» orqali olingan natijalarninig dastlabki statistik tahlili shuni ko'rsatdiki, «oilaviy muloqot» ($t=-2,3$; $p<0,05$), «emotsional barqarorlik» ($t=-2,5$; $p<0,05$) hamda «mas'uliyatlilik» ($t=-2,7$; $p<0,05$) omillarida ishonchli farqlar kuzatildi.

Metodikaning dastlabki «oilaviy muloqot» omili bo‘yicha ayollarda yuqori natija aniqlandi (t=-2,3; p<0,05). «Oilaviy muloqot» omili bo‘yicha ayollarda yuqori natijalarning qayd etilishi ularning oila ichidagi kommunikativ jarayonlarga nisbatan yuqori qiziqish va sezgirligini aks ettiradi. Bu natija, bir tomondan, ayollarning oiladagi ijtimoiy va hissiy aloqalarni saqlashda faol rol o‘ynashiga, boshqa tomondan esa, ularning oila a’zolari bilan samarali muloqotni ta’minlashga intilishlariga bog‘liqdir. Ayollarning oilaviy muloqotda yetakchi bo‘lishlari, ularning oilaviy muammolarni hal qilishda o‘z his-tuyg‘ulari va fikrlarini ochiq ifoda etish qobiliyatlarini oshiradi. «Oilaviy muloqot» darajasining yuqoriligi, ularning bolalar tarbiyasida hissiy bog‘lanishni mustahkamlashlariga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayollarning bu ko‘rsatkichi ularning oila ichidagi har bir vaziyatni chuqur tushunish va turli xil qarorlarni o‘z vaqtida qabul qilish qobiliyatlarini namoyon etadi. Bu jihat, ayniqsa, oilaviy nizolarni hal qilishda, ayollarning o‘zaro kelishuv va kompromissga bo‘lgan moyilligini oshiradi. Ayollarning muloqotga moyilligi oilaviy hayotdagi o‘zaro ishonchni oshiradi va munosabatlarning barqaror bo‘lishiga hissa qo‘shadi. Biroq, muloqotning haddan tashqari ko‘p bo‘lishi, ba’zan boshqa oila a’zolari tomonidan noqulaylik sifatida qabul qilinishi mumkin, bu esa oila ichidagi ba’zi hissiy ziddiyatlarni kuchaytirishi ehtimolini oshiradi. Ayollarning muloqotdagi yetakchilik darajasi, ularning oilaviy rolda tashkiliy vazifalarni bajarish imkoniyatlarini oshiradi, bu esa oilaviy hayotning dinamikasini qo‘llab-quvvatlaydi. Ushbu omil oila ichidagi munosabatlarning samaradorligini oshiruvchi asosiy vosita sifatida qaraladi.

Metodikaning keyingi «emotsional barqarorlik» omili bo‘yicha, erkaklarda ijobiy natijalar kuzatildi (t=-2,5; p<0,05). Natijalar tahliliga ko‘ra, «emotsional barqarorlik» omili bo‘yicha erkaklarning yuqori natija ko‘rsatganligi, ularning

stressli vaziyatlarda hissiy holatni boshqarish qobiliyatiga ega ekanliklaridan dalolat beradi. Erkaklarning bu xususiyati, oiladagi qiyin vaziyatlarni konstruktiv yondashuv orqali hal qilishga qodir ekanliklarini bildiradi. Erkaklarning hissiy barqarorligi oilaviy nizolarning keskinlashishining oldini olishda va oila a'zolari o'rtasida muvozanatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu omil ularning bolalar va juftlari bilan ijobiy muloqot o'rnatishlariga yordam beradi. Erkaklarning yuqori «emotsional barqarorlik» darajasi, ularning oilaviy munosabatlarda o'z hissiy holatlarini nazorat qilish orqali oilaning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashlarini ifodalaydi.

«Mas'uliyatlilik» omiliga ko'ra, erkaklarda yuqori natija qayd etildi ($t=-2,7$; $p<0,05$). Ma'lum bo'lishicha, «mas'uliyatlilik» omilining erkaklarda yuqori natija ko'rsatganligi, ularning oilaviy vazifalarni bajarishda yetakchi o'rin egallashlarini tasdiqlaydi. Erkaklarning yuqori mas'uliyatlilik darajasi, ularning oilani moddiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga bo'lgan kuchli intilishlari bilan bog'liqdir.

Xulosa. Ushbu ko'rsatkich erkaklarning oilaviy hayotda barqarorlik va tartibni saqlashda o'z rolini tushunishlariga va ushbu rolni bajarishga intilishlariga asoslanadi. Erkaklarning mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorligi, ularning oila a'zolariga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish qobiliyatlarini oshiradi.

Nikoh va oila munosabatlarida erkaklarning hissiy barqarorligi va mas'uliyatlilik darajasi oiladagi barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, ayollarning oilaviy muloqotda faol ishtirok etishlari va ularning sezgirligi, oiladagi hissiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu omillar birgalikda oilaviy muhitni yaxshilashga va nikohning ijtimoiy-psixologik jihatdan mustahkam bo'lishiga yordam beradi.

FOYDANANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Андреева Т.Н. “Социально-психологические проблемы стабильности и успешнности брачно-семейных отношений” / 12.2009-Санкт-Петербург.

2. Karimova V.M. Ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishida er-xotin o‘zaro **331** munosabatlariniig roli. / O‘zbek oilasining etnopsixologik muammo-lari. Resp. Ilm. amal. anj. ma’ruz. qisqacha bayoni. - T., 1993. -44-45 b.

3. Ковалев С.В. Психология современной семьи.-М.: Просвещение 1998.-210 с.

4. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений.-Киев: из-во Ун-та. 1990.-192 с.

5. Орлов А.Б. Человекацентрированное консультирование как область практики и учебная дисциплина: Триологический подход // Развивающая психология – основа гуманизация образования. –М., 1998

6. Qodirov O.S. “O‘smirlarda (11-15 yosh) jinoyat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi” // Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertasiya. T.: 2020, -155 b.

7. Qodirov O., Kuchiboyev Sh, Shukrullayev H. Oilalarda deviant xulq-atvor bilan

bog‘liq ijtimoiy-psixologik muammolarni bartaraf etish shart-sharoitlari. TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi 1 (1), 202-205.

8. Safarovich Q.O. TEENAGER CHILD PSYCHOLOGY.Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10 (5), 454-462

9. Entone Giddens. Sotsiologiya. -T.:Sharq. 2002. -848 b.

10. Голод С.И. Современная семья: плюрализм моделей // Социологический журнал. — 2015. — № 3–4. — С. 99–108.